

7.2 STRUKTURA ZAMĚSTNANOSTI V PRAZE

Peter Svoboda

Struktura zaměstnanosti poskytuje informace nejen o dominantním odvětví výdělečné činnosti obyvatel, ale odráží také vývojovou fázi vyspělosti ekonomiky a společnosti. Pracovní zařazení je přitom i výrazným prvkem osobní identity, který se promítá do hodnotového rámce, výše příjmů i residenčních preferencí obyvatel. Preference bydlení iniciují prostorovou diferenciaci (nejen) nových typů bydlení a proměňují vnitřní organizaci městského prostoru. Struktura zaměstnanosti ve vztahu k lokalizaci práce a tedy vztah mezi bydlištěm a pracovištěm podněcuje nové formy funkční diferenciacie města (Ouředníček 2012). Na druhé straně může územní koncentrace zaměstnanců upadajícího odvětví, či nezaměstnaných obyvatel přispívat i degradaci městské lokality, její stigmatizaci i k sociálnímu vyloučení jejích obyvatel (Katrňák, Mareš 2007). Z územního hlediska pak struktura zaměstnanosti do určité míry umožňuje identifikovat dlouhodobě strukturálně postižené lokality, které jsou náchylné na kumulaci jevů sociální patologie, či získání špatného renomé.

Cílem specializované mapy je zhodnotit vývoj a proměny struktury zaměstnanosti v Praze (v jejích administrativních hranicích platných k danému roku sčítání) a její vnitřní prostorovou diferenciaci v dlouhodobé perspektivě proměn ekonomické reality v 20. a 21. století. Specializovaná mapa využívá data ze sčítání lidu a prostřednictvím trojúhelníkového grafu vytváří typologii založenou na procentuálním rozdělení všech vydělávajících osob¹, které ve sčítání lidu definovaly odvětví své výdělečné činnosti, mezi tři základní sektory. Typologie je kartodiagramem doplněna o detailnější odvětvovou strukturu zaměstnanosti (6 agregovaných odvětví) a zahrnut je též podíl obyvatel, kteří ve sčítání neuvadli odvětví svého zaměstnání. Ten je v některých sčítáních vysoký (viz tabulka 7.2.1), což významně ovlivňuje vypovídací schopnost dat. Nutno také zdůraznit, že metodiky sběru dat i samotné klasifikace ekonomických činností obyvatelstva se ve více jak stoletém vývoji ekonomické reality významně proměňovaly, tedy nejsou, a ani nemohou být plně srovnatelné (Svoboda, Přidalová, Ouředníček 2014).

Počátky socioekonomické diferenciacie obyvatelstva v Praze a jejím okolí, které se později na počátku 20. století stalo součástí Prahy, byly patrné již v období feudalizmu. Na Hradčanech a Malé Straně (levém břehu Vltavy) se koncertovala šlechta, Nové a Staré Město (pravý břeh Vltavy) sloužilo obchodu a v zázemí Prahy se nacházely převážně agrární obce. V průběhu 19. století se Praha vyvíjela jako značně industrializované provinční město a centrum oblasti Čech v rámci Rakousko-Uherska. Obě tato období

¹ V letech 1921–1947 byly za vydělávající osoby považované osoby výdělečně činné, pomáhající členové rodiny a domácí služebnictvo. V roce 1950 bylo služebnictvo započítáno do výdělečně činných. Od roku 1961 dle nové klasifikace „dle účasti na společenské práci“ jsou za vydělávající považovány všechny osoby ekonomicky aktivní. Po roce 1991 jsou započítáváni i nezaměstnaní a jejich zařazení do odvětví ekonomické činnosti vychází z posledního zaměstnání.

vtiskla výrazné prvky prostorové diferenciaci zaměstnanosti obyvatel města, jež se v roce 1918 stalo hlavním ekonomickým a správním centrem nově vzniklého Československa. V územní diferenciaci struktury zaměstnanosti v Praze v průběhu 20. století je patrný koncentrický vývoj, který do značné míry reflektuje prostorový i populační růst Prahy jako industriálního města i administrativně správního centra Čech v dřívějším období. Ve všech sledovaných letech je patrný pokles odvětví služeb a nárůst průmyslu v relativně pravidelných koncentrických zónách směrem od centra k (dobovým) hranicím města. I přes málo podrobné územní členění dat v roce 1921 je patrná koncentrace služeb do městského centra, ve kterém bylo „... rozvinuto zejména charakteristické rozdělení Prahy na levobřežní vládní a pravobřežní obchodní centrum“ (Ouředníček 2012, s. 264). Administrativně obchodní centrum bylo pak v prstencové struktuře obklopeno původně zemědělskými vsemi (Karlín, Smíchov, Libeň, Bubny, Holešovice, Dejvice, Košíře, Podolí, Pankrác, Vršovice a Nusle), jež prošly v prvních fázích industrializace významnou proměnou v tovární a dělnické čtvrti a již počátkem 20. století tvořila většina z nich aglomeraci industriálních předměstí Prahy. Jedním z rozhodujících faktorů původní industriální transformace byl zejména přístup k Vltavě a rozvoj železnice.

Sektor	1921	1930	1947	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Primér (z)	1,82	1,19	0,88	1,28	1,12	1,32	1,34	1,93	0,63	0,45
Primér (c)	1,52	0,99	0,88	1,27	1,03	1,21	1,31	1,85	0,58	0,36
Sekundér (z)	45,97	43,04	43,45	41,74	49,29	39,60	35,96	31,79	22,24	18,07
Sekundér (c)	38,30	35,59	43,19	41,40	45,70	36,24	35,35	30,34	20,45	14,17
Terciér (z)	52,21	55,76	55,67	56,97	49,59	59,08	62,70	66,28	77,13	81,47
Terciér (c)	43,50	46,10	55,34	56,51	45,98	54,07	61,63	63,26	70,92	63,90
Zjištěno (z)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Zjištěno (c)	83,31	82,68	99,41	99,18	92,72	91,52	98,30	95,44	91,95	78,43
Nezjištěno (c)	16,69	17,32	0,59	0,82	7,28	8,48	1,70	4,56	8,05	21,57

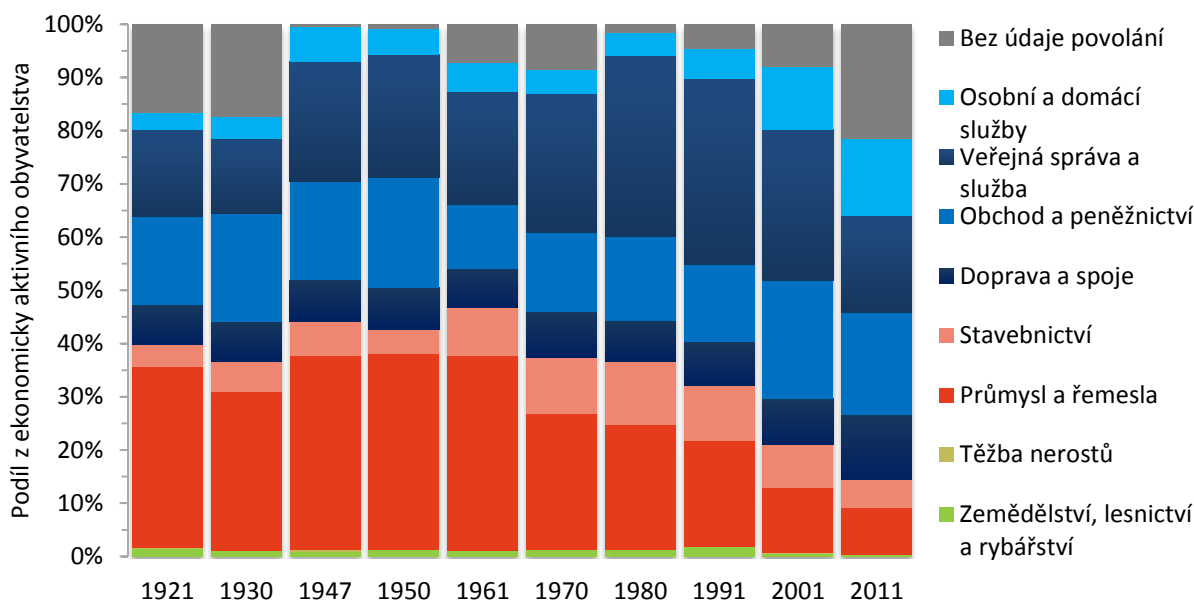
Tabulka 7.2.1: Vývoj sektorové struktury zaměstnanosti v Praze v letech 1921–2011 (v %) **Zdroj:** ČSÚ, 1970, 1980, 1991, 2001, 2011; SKHLMP, 1926; SÚHLMP, 1937; SÚS 1927, 1935, 1949, 1950; ÚKLKS, 1965.

Poznámka: (z) - z obyvatelstva ze zjištěným odvětvím; (c) - z ekonomicky aktivního obyvatelstva celkem.

Data ze sčítání lidu 1921 i 1930 popisují situaci, v níž byly tyto obce již součástí Prahy, což se projevuje i významnějším zastoupením terciéru (viz mapový list). Růst industriálních pražských předměstí byl důsledkem zejména rozsáhle migrace z venkova (Boháč 1923, Ouředníček 2012). Z hlediska socioekonomické diferenciaci směřovaly zámožnější vrstvy do rozšiřujícího se centra a některých lokalit s „dobrou adresou“ (Dejvice, Vinohrady) a vytlačovaly chudší obyvatele směrem k předměstím, což ještě umocnilo tvorbu relativně pravidelného prstencového vzorce sociálně prostorové diferenciaci (z hlediska vzdělání, příjmů, odvětví zaměstnání atd.), který přetrval do meziválečného období (Moschelesová 1937, Král 1946 aj.).

Z dat ze sčítání bezprostředně po druhé světové válce není ještě patrná socialistická

transformace, kolektivizace a proměna odvětvové struktury, a to zejména proto, že sčítání lidu v roce 1950 „... zastihlo etapu socialisace v samých začátcích a v době sčítání nebyla provedena socialisace drobných řemeslných a živnostenských podniků“ (SÚS 1958, s. 6), což je patrné i ve vývojovém srovnání odvětvové struktury zaměstnanosti (viz obrázek 7.2.1).

Obrázek 7.2.1: Vývoj struktury zaměstnanosti v Praze dle hospodářských odvětví (1921–2011)

Zdroj: ČSÚ, 1970, 1980, 1991, 2001, 2011; SKHLMP, 1926; SÚHLMP, 1937; SÚS, 1927, 1935, 1949, 1950; ÚKLKS, 1965.

Poznámka: Klasifikace povolání a hospodářských odvětví se ve vývoji značně liší a jejich srovnání je nutné vnímat jako orientační (blíže viz např. Kopačka 2009, Svoboda, Přidalová, Ouředníček 2014).

Socialistickou transformaci a její dopad na odvětvovou strukturu zaměstnanosti v Praze poprvé zachytilo až sčítání lidu 1961. Zároveň však došlo i k první výrazné změně metodiky sběru a vykazování dat, což značně limituje možnosti srovnání s předešlým obdobím. S centrálně řízenou ekonomikou došlo v Praze k omezení odvětví obchodu a peněžnictví a nárůstu zaměstnanosti v odvětví veřejných a sociálních služeb a stavebnictví. To byl důsledek počátku výstavby velkých dopravních infrastruktur a masové výstavby sídlišť v okrajových částech Prahy (viz mapový list pro roky 1970 a 1980). I přes snahu o potlačování pozice Prahy ve prospěch menších sídel a periferních oblastí (Hampl 2005), si Praha ponechala centrální rozhodovací a administrativní postavení, které se projevilo na zvýšené zaměstnanosti ve službách v městském centru i jeho okolí. Dominantní koncentrace průmyslu se omezila do několika lokalit převážně v okrajových částech města (Letňany, Čakovice, Miškovice, Třeboradice).

Polistopadová transformace provázená masovou deindustrializací způsobenou zprvu ztrátou odbytišť států RVHP, následně neschopností konkurovat vlastní výrobou

západním trhům a hlubší ekonomickou recesí druhé poloviny 90. let, vedla k výrazné terciálnízaci pražské ekonomiky (viz obrázek 7.2.1) i celého Česka (viz mapový list sekce A 7.2 Struktura zaměstnanosti v Česku). Tržní ekonomika relativně rychle proměnila odvětvovou strukturu zaměstnanosti v Praze do přirozeného prostorového uspořádání podléhajícího tržním silám. Intenzivní terciálnízace se ve vnitřní prostorové diferenciaci Prahy projevila opět nejvíce v městském centru a oblastech Prahy 6. Obecně lze konstatovat, že sociálně prostorová diferenciacie Prahy založená na odvětvové struktuře zaměstnanosti reflektuje trend koncentrického rozložení směrem od centra k okrajovým částem města, který je patrný v průběhu celého 20. století a dominantní odvětví služeb odpovídá vývojové fázi vyspělosti ekonomiky.

Literatura:

BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. Státní úřad statistický, Bursík a Kohout, Praha.

HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.

KATRŇÁK, T., MAREŠ, P. (2007): Segmenty zaměstnaných a nezaměstnaných v České republice v letech 1998 až 2004. Sociologický časopis, 43, č. 2, s. 281–303.

KOPAČKA, L. (2009): Vývoj a změny sektorové struktury hospodářství (1948–2005). In: Hrnčiarová, T., Mackovčín, P., Zvara, I. et al.: Atlas krajiny České republiky. Ministerstvo životního prostředí ČR a Výzkumný ústav Silva Taroucy, Praha-Průhonice, s. 176–177.

KRÁL, J. (1946): Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí. Melantrich, Praha.

MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography. Geographical Review, 27, s. 413–430.

OUŘEDNÍČEK, M. (2012): Sociálně prostorová struktura industriální Prahy. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. eds.: Krajina jako historické jeviště, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha, s. 263–283.

SVOBODA, P., PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. Historická geografie, 40, č. 2, s. 285–306.

Zdroje dat:

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1980): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

- ČSÚ (2001): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.
- ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.
- SKHLMP (1926): Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921: Nové řady ročník 41. Statistická komise Hlavního města Prahy, Praha.
- SÚHLMP (1937): Statistická zpráva hlavního města Prahy za léta 1930–1933, Nové řady ročník 50. –53. Statistický úřad Hlavního města Prahy, Praha.
- SÚS (1927): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921. Díl II., Povolání obyvatelstva, Část 4. Státní úřad statistický, Praha.
- SÚS (1935): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. Díl II. Povolání obyvatelstva, Část 3. Státní úřad statistický, Praha.
- SÚS (1949): Soupisy obyvatelstva ke dni 22. května 1947. Část V, Poměr obyvatelstva k povolání, skupiny objektivního povolání. Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé. Ročníky I–XXIX, Státní úřad statistický, Praha.
- SÚS (1958): Sčítání lidu v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl II. Věkové složení a povolání obyvatelstva. Státní úřad statistický, Praha.
- ÚKLKS (1965): Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, Skupina A, Svazek č. 36, Díl 1. Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Praha.